

12. РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ ТА ВІТАННЯ

УДК 630*187

Г.Т. КРИНИЦЬКИЙ¹, В.Г. МАЗЕПА²

ТИПИ ЛІСУ І ТИПИ ПРИРОДИ (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ПРОФ. О.С. МІГУНОВОЇ)³

Найприроднішою і найфундаментальнішою серед історичних і сучасних класифікаційних схем лісів, які найістотніше враховують виробничі потреби лісового господарства в Україні, є лісівничо-екологічна типологія. Концептуальною засадою української лісової типології є системний підхід до пізнання типу лісу як багатокомпонентної екосистеми. Системний підхід дає змогу глибше проникнути в суть лісових явищ, виявити невідомі закономірності, конкретизувати існуючі та зробити нові теоретичні узагальнення. Аналіз вивчення лісу як системи відкриває нові шляхи раціонального використання лісових ресурсів, їх охорони та відтворення, дає змогу об'єктивно оцінити не лише сучасний стан лісостанів, але й прогнозувати їх майбутній розвиток, виявляти виключно складну структурно-функціональну складність лісу та численні прямі і зворотні зв'язки, які забезпечують його саморегуляцію, його постійний обмін енергією, речовиною та інформацією з навколишнім середовищем.

Фізіономічні та флористичні класифікації лісової рослинності за своєю суттю не можуть бути основою раціонального ведення лісового господарства та реалізації лісогосподарських заходів у конкретних цільових лісостанах. Як свідчить багатовіковий досвід ведення лісового господарства, лише на основі ґрунтового аналізу лісорослинних умов, детального вивчення едафічних і кліматичних показників довкілля,

підбору під них видового складу деревних порід та використання відповідних ефективних технологій і способів створення і формування лісостанів можливе вирощування високопродуктивних біологічно стійких лісів, безперервне невиснажливе лісокористування, ведення наближеного до природи лісівництва. Водночас, в умовах глобальної зміни клімату, інтенсифікації антропогенної діяльності та з огляду на зміну едифікаторної ролі окремих деревних порід лісівничо-екологічна типологія потребує подальшого розвитку, наукового поглиблення класифікаційних підходів та удосконалення її таксономічної системи. У цьому контексті вагомою науковою подією є публікація монографії видатного вченого в галузі лісівництва, професора О.С. Мігунової «Типи леса и типы природы», яку видано минулого року в Німеччині.

Монографія складається із вступу та шести розділів – «Лісова типологія – вчення про взаємодію лісу і середовища», «Таксони лісотипологічної класифікації і їх кількісна оцінка», «Лісотипологічна класифікаційна система як основа єдиної екологічної класифікації природних факторів», «Лісова типологія і природничі науки», «Лісова типологія – теоретична основа лісогосподарського виробництва», «Перспективи подальшого розвитку лісотипологічних досліджень».

У вступі автор коротко описала історію становлення знань про природу як систему єдності всіх її

¹ КРИНИЦЬКИЙ Григорій Томкович – дійсний член Лісівничої академії наук України, перший віце-президент ЛАН України, доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри лісівництва, Національний лісотехнічний університет України, м. Львів, Україна. Тел.: +38-067-784-11-60. E-mail: krynytsk@ukr.net

² МАЗЕПА Василь Григорович – дійсний член Лісівничої академії наук України, доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри лісівництва, Національний лісотехнічний університет України, м. Львів, Україна. Тел.: +38-097-788-45-10. E-mail: vasyli.mazepa@gmail.com

³ Мігунова Е.С. Типы леса и типы природы: моногр. / Е.С. Мігунова. – Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing, 2014. – 292 с.

компонентів, взаємозв'язків між живою і неорганічною складовими елементами природи. Наголошено про формування вчення про типи насаджень, яке пізніше було названо лісовою типологією, про лісо-типологічні класифікаційні моделі, які у єдності можуть розглядатися як прообраз класифікації природи у цілому.

У першому розділі монографії автор у хронологічній послідовності аналізує становлення лісової типології як особливого розділу лісівництва. На початку розділу охарактеризовано формування вчення про типи насаджень на основі народних витоків. Загально визначеними початківцями цього наукового напрямку, основу якого становить природна класифікація лісів не тільки за ознаками лісу, а й за особливостями середовища його існування, насамперед ґрунтів, були лісовпорядники П.К. Генко, І.І. Гуторович, Д.М. Кравчинський та ін. Наведено перші класифікаційні моделі лісових ґрунтів та типів насаджень Г. Гаффельдера (1835), А. Рожнова (1904), А.А. Крюденера (1916), Г.Ф. Морозова (1920). Зокрема, як вважає автор (с. 34), на основі лісотипологічних класифікацій Морозова і Крюденера спочатку сформувався суцільно екологічний напрям лісової типології. Після смерті у 1920 р. Г.Ф. Морозова, під час інвентаризації лісів було прийнято ботанічну, точніше – фітоценотичну класифікацію Каяндера-Сукачова, яка не враховувала ґрунтові умови.

Особливо цінним у розділі є детальна характеристика етапів становлення української школи лісової типології, засновники якої дотримувались поглядів Г.Ф. Морозова на класифікацію лісів. Це видатні лісівники Є.В. Алексеев, Г.М. Висоцький, Д.Д. Лавриненко, П.С. Погребняк, Д.В. Воробйов, П.П. Кожевніков, А.Л. Бельгард. Основу типологічної класифікації Є.В. Алексеева становили напрацювання А.А. Крюденера. Представлена вона у вигляді двомірної сітки – «по суходолу» і «по мокрому». Є. Алексеев, як основний критерій багатства ґрунтів, визнає механічний склад, а основну одиницю своєї класифікації називає не типом насадження, а типом лісу.

Визнаним натхненником і головою української школи лісової типології вважається П.С. Погребняк, який одночасно з опрацюванням класифікаційної моделі типів лісу – едафічної сітки, дав розгорнуте трактування теоретичних питань лісової типології, сформулював її основні принципи як особливого напрямку лісівництва. Це, насамперед, обґрунтування єдності організмів і середовища їх існування. Порівнюючи едафічну сітку П.С. Погребняка з класифікаційною таблицею А.А. Крюденера та зважаючи на те, що він використовує градації, запропоновані А. Крюденером, а не Є. Алексеевим, автор монографії вважає і називає основну класифікаційну модель лісової типології едафічною сіткою Крюденера-Погребняка. На нашу думку, зважаючи на те, що Є.В. Алексеев конкретизував і наблизив до потреб практичного ведення лісового господарства класифікаційну таблицю А.А. Крюденера, не варто замінювати вже усталену і вживану до теперішнього часу українськими лісотипологами назву едафічної сітки.

Цінним у розділі є також висвітлення напрацювань співзасновника української школи лісової типології Д.В. Воробйова, який, створюючи свою класифікаційну модель, врахував показники сум температур і атмосферних опадів різних типів клімату. Встановлення кількісних взаємозв'язків між кліматом і характером рослинності дало змогу Д.В. Воробйову розробити методи аналогій і лісотипологічного прогнозування. Особливо цінною є можливість на основі встановлених взаємозв'язків прогнозувати характер та інтенсивність змін продуктивності і стійкості рослинності до стихійних та антропогенних порушень природного середовища.

У роботі автора охарактеризовано також значний внесок у розвиток української школи лісової типології П.П. Кожевнікова, А.Л. Бельгарда, Д.Д. Лавриненка, Б.Ф. Остапенка та представлено типологію земель Л.Г. Раменського. Враховуючи напрацювання українських лісотипологів, О.С. Мігунова констатує, що цей науковий напрям створювався як учення про екологію лісу, а школу, яка сформувалася в Україні, потрібно назвати українською, як і називають її за межами України. Базуючись на розробках екологічного напрямку, автор виділяє п'ять етапів її розвитку та становлення. На п'ятому етапі розвитку лісової типології, на думку автора, завершено кількісне обґрунтування лісотипологічної класифікації, передусім – едафічної сітки і створено кадастр всіх типів лісу території України. Цілком погоджуємось з висновками автора щодо теперішнього часу розвитку лісової типології – початку нового шостого її етапу, на якому українська типологія залишається «ослабленою і малочисельною» (с. 63), оскільки в наукових і навчальних закладах відсутня лісотипологічна тематика, серед лісівників практично не залишилось професійних типологів.

Цінним і важливим для лісової типології як науки є матеріал другого розділу «Таксони лісотипологічної класифікації і їх кількісна оцінка», де О.С. Мігунова дає своє бачення виділення лісотипологічних таксонів та представляє їх кількісне обґрунтування. Автор наголошує, що в лісовій типології головною класифікаційною моделлю є едафічна, а не кліматична сітка. Опрацювання власних фактичних матеріалів (1,5 тис. пробних площ з фізико-хімічним аналізом ґрунтів) дало автору змогу отримати кількісні параметри найголовніших властивостей ґрунтів, які зумовлюють склад лісової рослинності та її продуктивність. Показано, що трофність місцезростань зумовлена кількістю двох біоелементів мінерального живлення – фосфору і калію та кількістю доступної вологи у ґрунті.

Заслуговує на увагу виділення автором трьох градацій вмісту легкорозчинних солей у ґрунтах: допустима, пригнічувальна і токсична та поділ ґрунтових вод за мінералізацією у зв'язку з їх доступністю для деревної рослинності. Особливо цінним у розділі є наведення автором моделі класифікації лісових екосистем за кількісними параметрами місцезростання: за координатою трофності – наростання кількості фосфору і калію, а в умовах засолення –

токсичної кількості хлору; та за координатою водозабезпеченості – збільшення запасів доступної води з пониженням рельєфу. На завершення цього розділу О.С. Мігунова наводить своє бачення системи територіальних лісотипологічних таксонів, яка може бути використана у лісовому господарстві та інших галузях економіки України.

У третьому розділі «Лісотипологічна класифікаційна система як основа єдиної екологічної класифікації природних факторів» висвітлено можливості застосування лісової типології для класифікації типів природи. Автор глибоко аналізує системну сутність і загальнонаукове значення принципів лісової типології, можливість поєднання типів лісу і типів природи, питання родючості середовища і біорізноманіття, вплив лісу на середовище. Високої оцінки заслуговують наведені автором поєднані класифікаційні моделі лісів і лісових місцевиростань Українського Полісся та сухого степу Причорномор'я. Ці моделі класифікують у поєднанні два головних фактори – клімат і ґрунт з підстиляючою породою. Автору вдалось показати, що опрацьовані принципи систематизації лісів за наростанням родючості їх місцевиростань, забезпечення їх лімітуючими екологічними ресурсами – теплом, вологою і елементами живлення, покладені в основу лісової типології, можуть використовуватися для розуміння залежностей між живою і неорганічною природою, оскільки ці ресурси визначають рівень біорізноманіття, склад, структуру і продуктивність всього живого.

Цінним у розділі є висвітлення методичних підходів до проведення лісотипологічних досліджень з використанням найбільш досконалого методу пізнання природи – фітоіндикації, а також наведення автором основних положень і принципів класифікації елементарних природних комплексів. Ці принципи класифікації дають змогу чітко впорядкувати, систематизувати все різноманіття природних зон, виділяючи в них відносно невелику кількість типів рослинних угруповань, і представляти їх як єдність елементарних екосистем.

У четвертому розділі «Лісова типологія і природничі науки», автор аналізує зв'язки лісової типології з природничими науками. Зокрема, обґрунтовано роль і зв'язок лісової типології з географією, ландшафтознавством, ґрунтознавством, землеробством, біосферологією. Цілком погоджуємось з твердженням автора (с. 248), що лісівники створили єдину класифікацію лісів і їх місцевиростань, яка представляє в історії світової науки поєднану класифікацію всіх основних компонентів природи.

П'ятий розділ монографії «Лісова типологія – теоретична основа лісогосподарського виробництва» – присвячено аналізу лісової типології як теоретичної основи лісогосподарського виробництва.

У розділі показано, що в Україні лісове господарство організовано на лісотипологічних принципах, коли практично всі лісогосподарські заходи (рубки лісу, відновлення лісів, охорона лісів від хвороб і шкідників, таксація лісостанів і питання економіки, інтродукція і селекція) плануються і реалізуються на лісотипологічній основі з урахуванням потенційної продуктивності земель різних типів лісу.

Заключним логічним розділом монографії є аналіз і бачення автором перспектив подальшого розвитку лісотипологічних досліджень. Автор фахово доводить потребу подальшого вдосконалення системи ведення лісового господарства на ландшафтно-типологічній основі з використанням водозбірних принципів організації території. Для цього на сучасному етапі запропоновано розробити програму заходів щодо ширшого використання принципів і методів лісової типології на всіх етапах лісогосподарського виробництва для всіх регіонів країни та опрацювати досконаліші принципи об'єднання типів лісу в господарські групи, запропонувати об'єктивні критерії виділення таких територіальних таксонів, як лісотипологічний комплекс, тип лісового масиву, тип лісового ландшафту. Ці заходи, як вважає автор, виведуть всю систему господарювання на зонально-типологічний рівень, який найбільш повно враховуватиме специфіку фізико-географічних умов різних регіонів країни.

Загалом монографія Олени Сергіївни Мігунової «Типы леса и типы природы» ґрунтується на результатах багаторічних наукових досліджень автора у сфері лісівництва та лісового ґрунтознавства, є фундаментальною науковою монографічною працею, спрямованою на подальший розвиток лісової типології і лісівництва загалом на основі ґрунтовного аналізу історичних аспектів формування класифікаційних схем лісових екосистем та з урахуванням цілісності природи і нерозривної взаємопов'язаності всіх її компонентів. Розроблені автором нові класифікаційні моделі дають змогу систематизувати зональне і внутрішньозональне різноманіття лісів і природи в цілому. Монографія О.С. Мігунової заслуговує високої оцінки і може бути корисною не тільки для роботи науковців, але й одночасно слугувати навчальним посібником для студентів лісогосподарських та природничих спеціальностей.

Н. Krynytskyi, V. Mazepa

**TYPES OF FORESTS AND TYPES OF NATURE
(REVIEW OF THE MONOGRAPH
BY PROFESSOR E. MIGUNOVA)**